



УДК 7.071.2

Сергій ГОРДЄЄВ,кандидат мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри режисури
Харківської державної академії культури

АКТОРСЬКА ШКОЛА НАРОДНОЇ АРТИСТКИ УКРАЇНИ В.М. ЧИСТЯКОВОЇ

Частина перша

У статті розкривається творчий та педагогічний шлях української артистки Валентини Чистякової.

Ключові слова: Валентина Чистякова, театральне мистецтво, педагогічна діяльність, артистка.

В статтє раскрывается творческий и педагогический путь украинской артистки Валентины Чистяковой.

Ключевые слова: Валентина Чистякова, театральное искусство, педагогическая деятельность, артистка.

The article reveals the creative and pedagogical way of Valentina Chystyakova.

Key words: Valentina Chystyakova, theater, teaching activities, the actress.

З ім'ям В.М. Чистякової (1900 – 1984) – однієї з найкращих учениць Леся Курбаса, пов'язана не лише ціла епоха української сцени, але і плідний період у діяльності одного з провідних театральних вузів України – Харківського театального інституту (нині – Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського). З історичної дистанції особливо помітно, що, передаючи свій багатий досвід акторської молоді, вона створила школу. Актриса розробила й успішно застосовувала у своїй педагогічній практиці прийом зіставлення асоціативних і конкретних матеріальних понять у сценічних образах, а також уведення метафоричних порівнянь. На її глибоке переконання, «складна і ретельно продумана формальна організація ролі приводить до появи додаткових зв'язків між елементами, з яких вона складається і підсилює їхню взаємодію. Ускладнення художнього змісту, що досягається, виражається в згущенні думки, у появі сценічних образів, що

іноді набувають знакового, метафорично перетвореного характеру» [1].

Актриса В. Чистякова увійшла до театру яскраво й упевнено. Її мистецтво відповідало часові, відбивало дихання і ритм цілої епохи. Тому природно, що, коли вона залишила театр та перейшла на педагогічну роботу до Харківського театального інституту, актрисі приходили листи-спогади про її незабутнє мистецтво, листи, сповнені захоплення й подяки за її натхненну творчість, що для багатьох митців українського театру стала справжньою театальною школою.

«Хочеться згадати багато-багато... репетиційні дні й вечори, іноді до сходу сонця, – пише Чистяковій Наталя Ужвій, – багато твоїх образів у різних п'єсах різного характеру... в моїй пам'яті. Вони завжди були мистецьки чітко вирішеними. Мене особливо захоплювала твоя пластика, така характерна для кожного зображаного тобою образу. Я ревниво стежила за то-

бою, за твоєю працею над собою, а тепер я розумію, що вчилась у тебе.

Дякую тобі і школі "Березоля", її наставнику (Л. Курбасу – С.Г.) за те, що пройшла складний, але плідний курс пізнання акторської майстерності...» [2].

Листів, які підтверджували вплив актриси на її сучасників, було багато, але особливої уваги заслуговує визнання М. Бажана: «...Я знаю Ваше величезне значення в історії українського театру. Я знаю значення Ваше в історії людських душ. Кланяюсь Вам, Валентино Миколаївно, кланяюсь земно і віддано... Хай минають роки – вони безсилі зітерти ті письмена, які вписало в людські душі велике мистецтво великої актриси...

Відданий Вам Микола Бажан» [3].

У ролі педагога В. Чистякова вступала ще на початку 20-х рр. ХХ ст. Коли Леся Курбаса було запрошено на викладацьку роботу в Київський музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка, він улаштував туди Г. Ігнатовича, Ф. Лопатинського і В. Чистякову як викладача пластики. На жаль, деталі педагогічної діяльності на початку її творчого шляху не збереглися.

Педагогічну працю В. Чистякової відрізняла висока професійна майстерність, тонке розуміння психології людини. У роботі зі студентами Чистякова-педагог велику увагу приділяла пошукам «зерна» образа, що виростає з відчуття основної тональності спектаклю, що визначає цілісність його і поєднує, як у симфонії, різні по темпі частини.

Її учні – це покоління, виховане на традиціях театру «Березіль». Внесок В. М. Чистякової у професійне і духовне формування акторів 60-70-х років ХХ ст. дотепер повною мірою не досліджений.

У 1950 р., не припиняючи виступів у театрі ім. Т.Г. Шевченка, В. Чистякова починає працювати за сумісництвом у Харківському державному театральному інституті спочатку на посаді старшого викладача, а згодом – доцента кафедри майстерності актора, щедро віддаючи своїм вихованцям набуті за довгі роки знання у галузі сценічного мистецтва. Школою майстерності для молодих акторів стають її незбутні ролі Грети Норман у виставі «Життя починається знову» за



В. Чистякова

п'єсою В. Собка і Фру Альвінг у «Привидах» Г. Ібсена.

Перш за все гра В. Чистякової мала помітний вплив на вдосконалення майстерності молодого покоління шевченківців – П. Куманченко, Н. Лихо, Є. Бондаренко, Л. Бикова, Л. Колосової, Л. Попової та багатьох інших. У післявоєнні роки в обстановці зміни поколінь питання професійної підготовки театральної молоді вийшли на перший план. Газети тоді писали: «У роботі з молодими творчими кадрами ще багато галасу і мало наполегливої повсякденної ро-

боти. У п'яťох харківських театрах близько 100 молодих акторів, але на всіх засіданнях і конференціях, коли заходить мова про театральну молодь, фігурують ті самі 15-20 прізвищ. Систематична робота з підвищення майстерності молодих артистів не ведеться, лекції і бесіди організуються час від часу. Особливо потребує творчої допомоги молодіжний колектив обласного театру. Є ще молоді актори, що не учаться, не читають газет, новинок художньої літератури, слабо знайомі із системою великого російського актора Станіславського. У наших театрах зустрічаються ще випадки аморального поведіння молоді. Окремі молоді актори самозаспокоїлися, зазналися, не визнають ніяких авторитетів» [4].

У той час виробничу модель шефства над юним учнем майстри прагнули перенести й у сферу мистецтва. Однак шефство майстрів сцени над артистичною молоддю найчастіше підмінювалося формальним прикріпленням. В. Чистякова ніколи не ставилася до важливої справи наставництва формально. Вона дбайливо допомагала молодій артистці Харківського українського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка Р. Колосовій, котра успішно дебютувала в ролі Тані Єгорової у спектаклі шевченківців «За другим фронтом» за п'єсою В. Собка. Довіра, зроблена починаючій артистці, учорашній студентці, стала наочним прикладом того, як треба висувати талановиту акторську молодь, як треба рости театральну зміну. Привернула увагу публіки і друга протеже В. М. Чистякової – М. Коржова в ролях Галі Іванчук («Макар Діброва») і Ганни («Змова приречених»).



У 1952 р. в газеті «Радянське мистецтво» було опубліковано «Слово до молоді» В. Чистякової. Відзначивши успіх молодих акторів шевченківського театру Марії Кривуляк, Олени Лицканович, Сергія Мовсесова, Віктора Педченка, Ольги Шабельник, Надії Богомолової, актриса висловила їм побажання на підставі власного досвіду, який витримав перевірку часом: «Головне в нашій роботі – серйозне, вдумливе ставлення до своїх обов'язків. Потрібно щодня, щоденно працювати над підвищенням акторської техніки, тренувати голос, тіло, мову. У кожного молодого актора є улюблені ролі, які він мріє втілити на сцені. Не чекайте цього склавши руки, самі відпрацюйте монологи, сцени, просіть старших товаришів послухати вас, подивитися. Ніколи не приходьте на репетицію перед самим її початком, щоб не починати її “холодними”. За півгодини потрібно на самоті повторити сцени, увійти в образ, настроїти себе, щоб робота з режисером заставала уже в творчій готовності. Молоді актори повинні взяти собі за правило бути готовими за півгодини до початку вистави, щоб мати можливість походити по сцені, перевірити свій реквізит, зосередитися. Необхідно уважно слухати всю виставу, – це допоможе вийти на сцену в “образі”, зібраним, у творчій готовності до процесу сценічного життя» [5].

Проблема зміни акторських поколінь, приходу в театр нових творчих сил завжди була актуальною для В. Чистякової. Вона добре розуміла, що молодь приносить на сцену нові теми і фарби, новий життєвий досвід, свіже сприйняття життя. Це природний живлющий процес, але не простий, часом хворобливий. Чистякова-педагог усвідомлювала, що нові театральні покоління формуються в тісному творчому контакті досвідчених майстрів з молодими акторами, у загальному прагненні діячів мистецтва усіх поколінь до створення спектаклів високої громадянської й естетичної цінності. Створення такої гармонічної єдності поколінь і визначає, на її думку, майбутнє театру.

У 1950-ті роки в драматургії відбувся поворот до сучасної теми. З дев'яти спектаклів, показаних Харківським українським драматичним театром ім. Т.Г. Шевченка в 1953 році, шість



В. Чистякова

постановок за п'єсами сучасних драматургів – українських, російських, білоруських, естонських та інших: «Любов на світанку» Я. Галана, «Не називаючи прізвищ» В. Минка, «Напередодні грози» П. Маляревського, «Маріне» М. Бараташвілі, «Ангел-хранитель з Небраски» А. Якобсона. Усе частіше глядач бачив на сцені театру своїх сучасників. Помолодів і склад дійових осіб. На авансцену вийшли молоді герої. Це набуло широкого залучення серед молодих акторів, висування їх на великі, відповідальні ролі. У Харківський

український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка прямо зі студентської лави прийшли С. Чибісова, Р. Колосова, О. Снопкова, Л. Биков, Б. Ставицький, П. Грубник, І. Жилін та інші. Вони стали неодмінними учасниками нових постановок, посіли в них помітне місце.

Саме тоді і почалася передача «естафети» театральних традицій від старшого покоління акторів молодому. Так, природними спадкоємцями В. Чистякової стали Р. Колосова і Л. Попова. Талановитій молоді актриса передавала ролі, що уже не могла грати за віком. Р. Колосовий вона віддала одну з кращих своїх ролей – роль Марії Лучицької у п'єсі «Талан» М. Старицького. Таким чином, її традиції не тільки жили на сцені, вони розвивалися далі у творчості молодих актрис, здобуваючи нові відтінки і грані. У 1959 році після 40-літньої творчої роботи В. Чистякова залишає театр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чистякова В.Н. Воспоминания о лекциях, прочитанных студентам в Харьковском институте искусств: рукопись [Харьков, 1980]. – Архив С.И. Гордеева, ед. хр. 41. – 3 с.
2. Ужвий Н.М. (Київ) Лист до В. М. Чистякової від 16 квітня 1980 р. – Архив С. И. Гордеева, ед. хр. 22.
3. Бажан Н.П. (Київ) Лист до В. М. Чистякової від 10 квітня 1980 р. – Архив С.И. Гордеева, ед. хр. 1.
4. Нагибина Л. Улучшить работу с творческой молодежью. – Красное Знамя. – 1952. – 4 янв.
5. Чистякова В. Слово до молоді. – Рад. Мистецтво. – 1952. – 20 серп.